

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОКРАТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВИ В 1920-1930-Х РР.

ESTABLISHMENT AND BASIC PRINCIPLES OF THE NATIONOCRATIC CONCEPT OF THE STATE IN THE 1920-1930-X.

Онуфрїїв Р.М., здобувач кафедри теорії та історії держави і права,

ПВНЗ «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0009-2795-2611

У статті розкривається зміст націократичної концепції держави, яка набула популярності серед українців у 1920-1930-х рр. Встановлено, що основоположником націократичної концепції доцільно вважати М. Міхновського, який в опублікованій 1900 р праці «Самостійна Україна» не тільки обґрунтував ідею соборності, а вказав на необхідність дотримання саме етнічного чинника в процесі визначення державних кордонів. У «10 заповідей УНП» він висунув іншу ключову тезу націократії «Україна для українців». Нами національну ідею М. Міхновського кваліфіковано як національний протекціонізм, а не націоналізм. Практичного значення ідеї М. Міхновського набули тільки в 1920-х рр. на західноукраїнських землях, де власне й трансформувалися в концепцію «інтегрального націоналізму» Д. Донцова. Особливої уваги в процесі формування держави, Д. Донцов приділяв поняттю «волі», яка на його думку мала проявлятися у волі дожиття, волі до влади та волі до експансії. Встановлено, що Д. Донцов ототожнює поняття нації та держави і вважає націю державою утворюючим чинником. Доведено, що основним ідеологом націократичної концепції був М. Сціборський, для якого держава є синонімом нації. Власне М. Сціборський запропонував унікальну модель державного устрою, яка опиралася винятково на національний складову. Націократія, як форма державного ладу є наслідком ідеології українського націоналізму. Республіканська націократія була новою формою держави, яка на думку її автора дозволяла не тільки не допустити помилок попередніх визвольних змагань українців, а й мобілізувати сили до утвердження держави і її розвитку на міжнародній арені. Власну ідею національної держави запропонував Ю. Липа, який асоціює націю з расою і розглядає її як окремий організм. На нашу думку, його концепцію національної держави можна кваліфікувати як «антропологічну концепцію національного протекціонізму». Доведено, що український націоналізм та націократична концепція держави була результатом закономірного розвитку державно-правової думки та суспільно-політичних умов першої половини ХХ ст.

Ключові слова: націократія, нація, національна держава, М. Міхновський, Д. Донцов, М. Сціборський, Ю. Липа.

The article reveals the content of the nation-democratic concept of the state, which gained popularity among Ukrainians in the 1920s and 1930s. It has been established that M. Mikhnovsky, who in the work «Independent Ukraine» published in 1900, not only substantiated the idea of sobriality, but also indicated the need to observe the ethnic factor in the process of defining state borders. In the «10 commandments of the UNP» he put forward another key thesis of the nationocracy «Ukraine for Ukrainians». We qualified the national idea of M. Mikhnovsky as national protectionism, not nationalism. The ideas of M. Mikhnovsky gained practical significance only in the 1920s in the western Ukrainian lands, where they actually transformed into the concept of «integral nationalism» of D. Dontsov. In the process of forming the state, D. Dontsov paid special attention to the concept of «will», which, in his opinion, should be manifested in the will to life, the will to power and the will to expansion. It has been established that D. Dontsov equates the concepts of nation and state and considers the nation to be a state-forming factor. It is proved that the main ideologist of the national-democratic concept was M. Sciborsky, for whom the state is synonymous with the nation. In fact, M. Sciborsky proposed a unique model of the state system, which relied exclusively on the national component. Nationocracy, as a form of state system, is a consequence of the ideology of Ukrainian nationalism. The republican nationocracy was a new form of the state, which, according to its author, allowed not only to avoid the mistakes of the previous liberation struggles of Ukrainians, but also to mobilize forces for the establishment of the state and its development in the international arena. His own idea of a national state was proposed by Y. Lipa, who associates the nation with the race and considers it as a separate organism. In our opinion, his concept of the nation state can be qualified as an «anthropological concept of national protectionism.» It is proved that Ukrainian nationalism and the nation-democratic concept of the state was the result of the natural development of state-legal thought and social-political conditions of the first half of the 20th century.

Key words: natsiocracy, nation, national state, M. Mikhnovskiy, D. Dontsov, M. Sciborskiy, Yu. Lyipa.

Постановка проблеми. Націократична модель державного устрою є малодослідженою, що обумовлено, як певними ідеологічними стереотипами, так і переконанням, що її автором і єдиним апологетом був Микола Сціборський. Останній, у 1935 р. видав у Парижі однойменну працю «Націократія» у якій не тільки детально описав механізми розвитку національної держави, а й здійснив порівняльну характеристику з домінуючими на той час демократичною, соціалістичною, комуністична та тоталітарною ідеологіями. Націократія на думку М.Сціборського – це режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукційної функції – в представницьких органах державного управління» [16, с. 74]. У більш спрощеному розумінні – націократія – це модель національної держави з домінуючою титульною нацією. Така ідея не була властива тільки М.Сціборському. Її утвердження в українській державно-правовій та суспільній думці обумовлювалося поразкою національно-демократичної революції 1917-1921 рр. та інкорпорацією українських земель до складу СРСР, Польщі, Румунії, Чехословаччини.

Для розуміння цілісного змісту націократії, причин її виникнення, способів практичної реалізації актуально

з наукової точки зору проаналізувати та співставити правові погляди Д. Донцова, Ю. Липи, М. Сціборського, С. Ленкавського, Є. Коновальця, В. Старосольського та ін., які впродовж 1920-1930-х рр. утверджували ідею національної держави.

Метою статті є розкриття державно-правових ідей українських мислителів 1920-1930-х рр. які відстоювали ідею національної держави у формі націократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській правовій науці проблемі становлення і розвитку націократичних ідей не приділялося належної уваги. В окремих дослідженнях розриваються правові ідеї Д.Донцова, ідеї ОУН С.Бандери чи Є.Коновальця. Натомість державно-правовим ідеям Ю.Липи, М.Сціборського, В.Липинського практично не приділяється уваги. Таку ситуацію можна пояснити стереотипами й сприйняттям націоналістичних ідей як тоталітарно-революційних.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких українських та іноземних вчених, як О. Багана, Т. Бойка, А. Бутенка, І. Вдовичина, Г. Ковальського, С. Квіта, В. Пержуна, Я. Яцишина та ін.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. для української державно-правової думки ознаменувався

процесами активної політизації національного руху і як наслідок появи ряду ідеологічних концепцій та правових ідей стосовно майбутнього України. Однією із таких концепцій була ідея самостійності та соборності етнічних українських земель. Першим хто задекларував ідею соборності був Ю.Бачинський у праці «Україна irredenta» однак ця ідея так і не стала основою політичної програми Русько-української радикальної партії. Варто зауважити, що ключовою умовою єдності українських земель і їх права на самостійну державу Ю.Бачинський вважав не етнічний, а економічний чинник [18]. У цих умовах основоположником націократичної концепції доцільно вважати М.Міхновського, який в опублікованій 1900 р праці «Самостійна Україна» не тільки обґрунтував ідею соборності, а вказав на необхідність дотримання саме етнічного чинника в процесі визначення державних кордонів.

Свою ідею національної держави М.Міхновський формувал, опираючись винятково на традиції українського державотворення і суспільно-політичну ситуацію кінця XIX – початку XX ст. Слід зауважити, що 1891 р. він разом з І. Липою, М. Коцюбинським, Б. Грінченком заснував у Полтаві таємне товариство «Братство тарасівців». Діяльність братчиків відбувалася в рамках концепції українолюбства Т. Шевченка [18]. 1893 р. «Братство тарасівців» опублікувало свій програмний документ «Декларація віри молодих українців», одним із пунктів якого було «Україна для українців, себто, що визнають себе українцями» та «культура нації і своя наука, своя краса, свій розум, своя правда, своя воля, свій бог» [19]. Саме гасло «Україна для українців» вказує на націократичну ідею домінування в державі титульної нації. Жодних практичних кроків до реалізації цієї ідеї члени «Братства тарасівців» не запропонували. Більше того, М.Міхновський згодом написав, що момент для визволення української нації ще не прийшов. До цього висновку він прийшов проаналізувавши події українського національно-культурного відродження, зокрема політичний етап й процеси націотворення у Європі. Він зокрема писав, що «...після злуки з Московщиною нація наша знесилоється, гине, завмирає, але згодом відроджується, з-під попелу загоряється національна ідея нової України, ідея, що має перетворитися в конкретні форми» [5, с. 15]. М.Міхновський також стверджував, що українців на початку XX ст. втратили пам'ять про традицію національної держави, а потяг до історії та культури не може сформувати достатній рівень національної ідеї, який згодом може стимулювати розвиток самостійної держави [7].

Першою працею, на нашу думку, яка заклала ідею націократії, як основу визвольного руху українців стали «10 заповідей УНП» – політична програма створеної М.Міхновським 1902 р. Української народної партії. В контексті становлення націократичної ідеї вартими уваги є наступні пункти «10 заповідей УНП», зокрема:

– «Україна для українців! Отже, вигонь звідусіль з України чужинців-гнобителів;

– Усюди й завжди уживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів;

– Шануй діячів рідного краю, ненавидь ворогів його, зневажай перевертнів-відступників – і добре буде цілому твоєму народові й тобі;

– Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України;

– Допомагай своєму землякові поперед усіх, держись купи;

– Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами, не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили й відваги, не накладай укупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш» [1].

Тобто, вкотре було акцентовано увагу на державі титульної – української нації, а також задекларовано

тезу про депортацію всіх, хто себе не вважав українцем. В цьому випадку, національна ідея М.Міхновського ґрунтувалася не на етнічному, а на політичному факторі. Одночасно, в пункті про одруження винятково з представницями української нації, етнічний чинник все ж присутній. Назагал, національну ідею М.Міхновського можна кваліфікувати як національний протекціонізм, а не націоналізм. Окрім того, ідеї М.Міхновського, як слушно зауважує М.Горелов, носили радше романтичний, як практичний політичний характер. Мислитель не скільки запропонував шляхи відродження держави, як спробував «оформити скривджені національні почуття українців у рамках політичної програми» [17].

Практичного значення ідеї М.Міхновського набули тільки в 1920-х рр. на західноукраїнських землях, де власне й трансформувалися в концепцію «інтегрального націоналізму». Автором останньої був Д.Донцов. Ми не будемо детально вдаватися до характеристики правових ідей Д.Донцова, адже вони детально розкриті в працях таких українських вчених, як О.Багана [2-3], Т.Бойка [4], С.Квіта [11], В.Пержуна [15] та ін. Звернемо увагу тільки на ті тези, які назагал відповідали ідеї націократії й сприяли в тому числі формуванню державницьких поглядів М.Сціборського.

Вперше власні національні ідеї Д.Донцов розкрив у доповіді «Сучасне положення нації і наші завдання», яку він виголосив у Львові 1913 р. Основним змістом промови була боротьба проти імперії Романових, як основного поневоловача українського народу. У 1926 р. вийшла друком праця Д.Донцова «Націоналізм» у якій і було розкрито зміст теорії «інтегрального націоналізму». Важливо, що Д.Донцом бачив попередником націоналістичних ідей саме М.Міхновського. Він зокрема писав, що «в «Самостійній Україні» ми бачимо новий світогляд, наскрізь націоналістичний і наскрізь активістичний, хоч ще й не важиться (М.Міхновський – Р.О.) розбити шкаралу старих гасел. Брошура виходить з поняття націй та їх боротьби...» [8, с. 144]. Власне, подолати упередженість М.Міхновського, Д.Донцов пропонував через надання національному руху радикального, війовничого і навіть експансійного характеру. Ці гасла були не новими, адже ними послуговувалися усі національні рухи європейських країн, вони були в основі італійського фашизму, комунізму.

Особливої уваги в процесі формуванні держави, Д.Донцов приділяв поняттю «волі», яка на його думку мала проявитися у волі дожиття, волі до влади та волі до експансії. Ці категорії, а також романтизм та догматизм подавалися ним як основні вимоги націоналізму [8, с. 162]. Власне ідея волі у поглядах Д.Донцова була близької до концепції національної ідеї ідеолога націократії М.Сціборського. Обидва мислителі приділяли багато уваги частині активної частини суспільства в процесах національного державотворення, а також надавали певного сакрального значення інтелігенції (політично активній і освіченій верстві суспільства). Спільними для Д.Донцова та М.Сціборського була республіканська форма державного ладу, однак, якщо перший виступав за «селянську дрібнобуржуазну республіку», то другий – націократичну республіку на чолі з вождем (диктатором).

Основні націократичні ідеї Д.Донцова прослідковуються у наступних його визначеннях поняття нації:

– «це скупчення мільйонів воль довкола спільного ідеалу... ідеалу панування певної етнічної групи над територією, яку вона одержала в спадщину по батьках і яку хоче передати своїм дітям» [8, с. 210];

– «те, що протиставляє себе географічно, історично і політично своїм сусідам» [9];

– «група людей різних клас і національного походження, що замешкують спільну територію, зв'язаних спільними історичними традиціями» [10, с. 208].

У кожному з цих випадків Д.Донцов ототожнює поняття нації та держави і вважає націю державоутворюючим чинником.

Схожої думки дотримувався і М.Сціборський, який 1935 р. опублікував працю «Націократія» у якій дав визначення нації, як найвищої цінності суспільного життя, джерела духової та матеріальної діяльності людської спільноти [16, с. 73]. Для М.Сціборського держава є синонімом нації, хоч мислитель вказував на існування етнічних націй, зокрема української, які були позбавлені власної держави, але володіли колективною ідеєю її відновлення.

Власне М.Сціборський запропонував унікальну модель державного устрою, яка опиралася винятково на національну складову. Націократія, як форма державного ладу є наслідком ідеології українського націоналізму [16, с. 66]. Стосовно ідеології українського націоналізму, то вона на думку М.Сціборського формується на основі спиритуально-волюнтаристичного світогляду, коли «український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну Ідейну й реальну цінність, видвигаючи гасло: Нація понад усе!» [16, с. 69].

Дискусійним і необґрунтованим місцем націократичної концепції М.Сціборського є те, як нації приходять до усвідомлення потреби створення власної держави. Видається, що дослідник сприймає цей шлях як закономірний, і у випадку існування нації боротьба за державу перетворюється в її основну ціль. В цьому випадку, мислитель послуговується ідеями «макіавелзму», адже в процесі визволення української нації та розвитку держави «націоналізм не обмежує себе ніякими «загальнолюдськими» приписами «справедливості», милосердя й гуманізму, уважаючи...», а націоналістична ідеологія опирається на єдину мету «служба Самостійній Соборній Нації» [16, с. 70].

Закономірно, що саме інститут держави є фактором, який надає нації міжнародної правосуб'єктності, також «через власну державу нація стає творчим чинником історії й повноправним господарем своєї власної долі. Без нього нація завжди й неминуче стає предметом поневолення й визиску інших державних націй» [16, с. 73].

Таким чином, націократія згідно М.Сціборського – це «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукційної функції – в представницьких органах державного управління» [16, с. 74]. Республіканська націократія була новою формою держави, яка на думку її автора дозволяла не тільки не допустити помилок попередніх визвольних змагань українців, а й мобілізувати сили до утвердження держави і її розвитку на міжнародній арені.

Власну ідею національної держави запропонував Ю.Липа (син І.Липи, який разом з М.Міхновським створили «Братство тарасівців»). 1938 р. було опубліковано працю Ю. Липи «Призначення України» [6, с. 14]. Ідеї Ю.Липи кардинально відрізнялися від інших ідеологів українського націоналізму. Важливо, що мислитель у своїй роботі піддав певній критиці окремі ідеї Д.Донцова, які на його думку базуються на ліберально-демократичних ідеалах, і конкретно на кінець 1930-х рр. не готові протиставити жодних аргументів комуністичній ідеї нації [13, с. 260].

У своїй праці Ю.Липа асоціює націю з расою і розглядає її як окремий організм. На нашу думку, його концепцію національної держави можна кваліфікувати як «антропологічну концепцію національного протекціонізму». Аргументом на користь цього є власне асоціація нації та рас, а також теза, що «кожен повинен працювати для України так, як вміє найкраще» [13, с. 260].

Спільною думкою в державницькій ідеї Д.Донцова, М.Сціборського та Ю.Липи є спроба протиставити національну державу тогочасним тоталітарним державам. Але, якщо Д.Донцов говорить про «волю нації», М.Сціборський – про «ідею нації», то Ю.Липа вказує, що ключовою перевагою української нації є культурна, духовна та аксіологічна складова світогляду українців.

Назагал, ідеї національної держави в кінці 1930-х рр. активно розвивали такі українські мислителі, як С.Ленкавський, Є.Коновалець, С.Бандлера, Я.Стецько, Л.Ребет, В.Старосольський. Як наслідок українцями було створено Організацію українських націоналістів, яка своїм основним завданням вважала відновлення незалежної України.

Для уникнення спекулятивних висновків про абсолютну тотожність націократичних ідей та тоталітарних ідеологій тогочасної Європи (фашизм, нацизм, комунізм), варто навести слова І.Лисяка-Рудницького, що «Найближчих родичів українського (інтегрального) націоналізму слід шукати не так у німецькому нацизмі чи італійському фашизмі – продуктах індустріальних та урбанізованих громадств, як скоріше серед партій цього типу в аграрних, економічно відсталих народів Східної Європи: хорватські усташі, румунська залізна гвардія, словацькі глінківці, польський ОНР... тощо» [14, с. 208]. Як результат, можна констатувати, що український націоналізм та націократична концепція держави була результатом закономірного розвитку державно-правової думки та суспільно-політичних умов першої половини ХХ ст.

Боротьба за незалежну державу стала наріжним каменем і на нашу думку, свідчила не стільки про утвердження в суспільній свідомості українців ідеї нації, як усвідомлення потреби консолідації населення для її відродження. Г.Ковальський звернув увагу на те, що український націоналізм пропагував ідею, яка передбачала «рівність (всіх громадян або осіб, які визнавали свою приналежність до української нації) у громадських правах й участь у державному керуванні, насамперед, обов'язком громадянина та його працею на користь нації та держави» [12, с. 153].

Висновки. Таким чином, в першій половині ХХ ст. однією з найпопулярніших державно-правових концепцій українців була націократична. В її основі – забезпечення права української нації на власну державу. Основною ознакою націократичних ідеалів можна вважати М.Міхновського, який запропонував гасло «Україна для українців». У 1920-1930-х рр. у працях Д.Донцова, М.Сціборського, Ю.Липи та ін. було не тільки конкретизовано зміст поняття нації, а й визначено її роль в процесі відновлення і розвитку держави. Характерно, що українські мислителі вкладали різний зміст у поняття національної держави, але в кожному випадку відстоювали право українців на самостійність.

ЛІТЕРАТУРА

- 10 заповідей УНП від Миколи Міхновського. URL: <https://pravvysektor.info/novyny-poglyad/10-zapovidey-unp-vid-mykoly-mihnovskogo>.
- Баган О. Джерела світоглядного націоналізму Дмитра Донцова. Передмова. *Вибрані твори*: у 10 т. Т. 1 : Політична аналітика (1912-1918 рр.). / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2011.
- Баган О. Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.). К. : УВС ім. Ю. Липи, 2008. 78 с.
- Бойко Т. О. Права нації у рефлексії Д. Донцова: загальнотеоретичний аспект. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21058/1/%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%90%20%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%A3%20%D0%A0%D0%95%D0%A4%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%86%D0%87%20%D0%94.%20%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf>.
- Бутенко А.П. Актуальність досліджень політичної трансформації поглядів М. Міхновського. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість*. Т. 5. Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. К., 2005. С. 117–120.

6. Вдовичин І. Ю. Липа: політико-мистецьке бачення реалізації свободи особи. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія* / редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрущенко, О. Бабкіна та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 15. С. 13–17.
7. Гринівецька Т., Шевчук А. Микола Міхновський як ідеолог українського націоналізму. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2952>.
8. Донцов Д. Націоналізм. Київ: ФОРМ-ЛТД, 2011. 256 с.
9. Донцов Д. Наша політична думка і стрілецьтво. *Календар «Червоної калини» на 1923 р.* Львів, 1922.
10. Донцов Д. Підстави нашої політики. Нью-Йорк, 1957. 220 с.
11. Квіт С. М. Дмитро Донцов : ідеологічний портрет / С. М. Квіт; [вид. друге, виправлене і доповнене]. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 190 с.
12. Ковальський Г.Є. Соціально-філософські аспекти націократичної теорії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 2. С. 152-156. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29881/26-Kovalskiy.pdf?sequence=1>
13. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Львів: Хортиця, 1938. – 305 с.
14. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. Мюнхен: Видавництво «Сучасність», 1973. 441 с.
15. Пержун В. В. Ідеологія «чинного націоналізму» Дмитра Донцова: історія та сучасність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2011. № 1 (9). С. 26–30. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4758/1/11%20-%201_9_%20-%204.pdf.
16. Сціборський М. Націократія. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. 112 с.
17. Українська державність у XX столітті. Історико-політологічний аналіз / Кер. авт. кол. О. Дергачов. К. : Політ. думка, 1996. 448 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r02.htm>.
18. Яцишин Я. Б. Відображення ідей соборності в політичних програмах українських партій кінця XIX – початку XX ст. Університетські наукові записки. *Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 12. С. 335-340.
19. Profession de foi молодих українців 1893 (Символ віри для молодих Українців). URL: http://nbuviap.gov.ua/asambleya/symbol_viry_1893_programa_bratstva.php.